

**IV sinifdə təhsil alan şagirdlərin
tədris dili və riyaziyyat
fənləri üzrə monitorinqi**

Çərçivə sənədi 2024

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ

TƏDRİS DİLİ

- Tədris dili fənninə ümumi baxış
- Tədris dili fənnində məzmun amili
- Tədris dili fənni üzrə səriştələr
- Mətnlərlə iş
- Tədris dili fənni üzrə monitorinqdə istifadə olunacaq tapşırıqlarının strukturu
- Tədris dili fənni üzrə tapşırıq nümunələri

RİYAZİYYAT

- Riyaziyyat fənninə ümumi baxış
- Riyaziyyat fənnində məzmun amili
- Riyazi səriştələr
- Riyaziyyat fənni üzrə monitorinqdə istifadə olunacaq tapşırıqlarının strukturu
Riyaziyyat fənni üzrə tapşırıq nümunələri

Bu çərçivə sənəd IV siniflərdə təhsil alan şagirdlərin tədris dili və riyaziyyat fənləri üzrə monitorinqinin (bundan sonra monitorinq) aparılma qaydalarını müəyyən edir. Ümumi təhsil müəssisələrində təhsilalanların monitorinqi ibtidai təhsil səviyyəsini başa vuran şagirdlərin təhsil nailiyyətlərinin monitorinq edilməsi məqsədilə həyata keçirilir. Ümumi təhsil müəssisələrində ibtidai təhsil səviyyəsində təhsilalanların monitorinqi Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən aparılır. IV siniflərdə aparılan monitorinqin qaydaları: monitorinq olunan fənlər, təhsilalanlara təqdim edilən tapşırıqların növü, tapşırıqların çətinlik səviyyəsi, ölçülən səriştələr, təlim nəticələri, tapşırıqların sayı, monitorinqin davametmə müddəti, monitorinqin keçiriləcəyi vaxt və digər məsələlər Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu və Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən birgə müəyyən edilir. Tapşırıqların məzmunu "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun 29.0.12-ci maddəsinə (təhsil pillələri üzrə dövlət təhsil standartlarını təsdiq etmək və təhsilin müvafiq dövlət standartlarına uyğun təşkilinə nəzarəti həyata keçirmək) uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2020-ci il 29 sentyabr tarixli 361 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları"na görə müəyyənləşdirilir. Monitorinqin keçirilməsi Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilir və təhsilalanlar üçün tamamilə ödənişsizdir. Mərkəzləşdirilmiş qaydada monitorinqin aparılmasında məqsəd təhsilin keyfiyyətinə nəzarət etmək, ibtidai təhsil səviyyəsində fənlər üzrə keyfiyyət dəyişikliklərini dəyərləndirmək və təhlil zamanı müəyyən olunan boşluqların aradan qaldırılmasına yönələn tədbirlər görməkdir. Mərkəzləşdirilmiş qaydada keçirilən monitorinqin şagirdlərin yekun məktəbdaxili qiymətləndirmə nəticələrinə təsiri yoxdur.

IV siniflər üzrə mərkəzləşdirilmiş qaydada keçirilən monitorinqdə iştirak edəcək şagirdlər haqqında məlumatlar *Ümumi Təhsil İnformasiya Sistemi (ÜTİS)* dövlət elektron məlumat bazası əsasında Elm və Təhsil Nazirliyi tərəfindən formalaşdırılır.

Mərkəzləşdirilmiş qaydada təşkil olunan monitorinqdə tədris Azərbaycan, rus və gürcü dillərində aparılan ümumi təhsil müəssisələrində təhsil alan şagirdlər üçün - tədris dili və riyaziyyat fənləri üzrə keçirilir. Sual kitabçası hər bir fənn üzrə 30 sual olmaqla, ümumilikdə 60 sualdan ibarətdir. Qiymətləndirmə vasitələrinin hazırlanmasında beynəlxalq qiymətləndirmə tədqiqatlarında (PIRLS, TIMSS) istifadə olunan qiymətləndirmə vasitələrinə istinad edilmişdir. Suallar 0, 1 bal çəkisi ilə yekun olaraq 60 balla¹ dəyərləndirilir. Mərkəzləşdirilmiş qiymətləndirmənin davametmə müddəti 120 dəqiqədir.

---

¹ Ballar və yekun dəyərləndirmə haqqında məlumat fənnə dair bölmədə Qiymətləndirmənin aparılması qaydaları başlığı altında izah edilir.

Tədris dili fənninə ümumi baxış

Hər bir şəxs bilik və bacarıq potensialını artırmaq, cəmiyyətin bir üzvü olmaq, real həyatda baş verən proseslərdə iştirak etmək, qarşıya qoyulmuş məqsədlərə nail olmaq, ətraf mühit və cəmiyyətlə qarşılıqlı əlaqə qurmaq üçün informasiyaları yazılı və ya şifahi formasından asılı olmayaraq başa düşməli, həmin məlumatları əvvəlki məlumatlarla əlaqələndirməli, onlardan istifadə etməklə fikir formalaşdırmalı, nəticə çıxarmalı, münasibət bildirməlidir. Sadalanan bacarıqları formalaşdırmaq üçün uşaqlarda erkən yaşlardan başlayaraq oxu savadlılığı inkişaf etdirilir. Müxtəlif insanlar fərdi xüsusiyyətləri və həyat təcrübələrinə görə eyni mətni başqa cür başa düşürlər (L. Vıqotski). Şagirdlərdə kiçik yaşlarından dinləmə və oxu mətnləri üzərindən səriştələrin formalaşdırılması istiqamətdə tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədilə təhsil proqramlarının hazırlanmasında oxu savadlılığının tələbləri nəzərə alınır, məzmun standartları buna uyğunlaşdırılır.

İbtidai təhsil səviyyəsində şagirdlərin ümumi təlim nəticələri onların növbəti təhsil səviyyələrində nə dərəcədə uğurlu olacaqlarının göstəricisidir.

Tədris dili fənnində məzmun amili

İnsan xarici mühitlə əlaqə qurmaq, həmin mühitə mümkün qədər tez uyğunlaşmaq və fəaliyyət göstərmək üçün funksional savadlılığa sahib olmalıdır. İnsanın oxumaq, anlamaq, sadə mətnlər tərtib etmək və sadə cəbri əməliyyatlar yerinə yetirmək kimi fərdi qabiliyyətlərini müəyyən edən ibtidai savadlılığından fərqli olaraq funksional savadlılıq şəxsiyyətin ictimai əlaqələr sistemində normal fəaliyyətini təmin edən səriştəliliyinin ən yüksək səviyyəsidir. Funksional savadlılıq – insanın onun sositumla² qarşılıqlı fəaliyyəti çərçivəsində dinləmə, oxuma və yazma vərdişlərindən istifadə etmək (bankda hesab açmaq, təlimatı oxumaq, əks əlaqə anketini, sorğunu doldurmaq və s.) qabiliyyətidir. Hansı ki, bu, insana xarici mühitlə münasibətlərə daxil olmağa və ona maksimal dərəcədə uyğunlaşıb fəaliyyət göstərməyə imkan verən savadlılıq səviyyəsidir. Bura, o cümlədən, real ünsiyyət zamanı həmsöhbətindən, mətndən informasiya almaq, həmin məlumatları mətn və digər məlumatlar vasitəsilə ötürmək məqsədilə dinləmə, oxuma, danışma və yazma vərdişlərindən sərbəst istifadə etmək qabiliyyətləri də daxildir.

---

² Müəyyən tipli insan birliyi, cəmiyyətin sosial qrupları. Sositumun ən yüksək forması bütöv sosial sistem olan cəmiyyətdir.

Tədris dili fənni şagirdlərin funksional savadlılığını, ünsiyyət imkanlarını genişləndirməklə bərabər, digər fənlərin daha yaxşı mənimsənilməsi üçün potensial yaradır.

Dil tədrisində kommunikativ yanaşma əsas məqsəd olaraq önə çəkilir və şagirdin nitq bacarıqlarının inkişafı nəzərə alınır. Hər bir məzmun xətti şagirdlərdə müəyyən sərişlələrin inkişaf etdirilməsini tələb edir. Tədris dili fənni 4 məzmun xəttindən ibarətdir:

1. Dinləmə və danışma;
2. Oxu;
3. Yazı;
4. Dil qaydaları

Monitoring çərçivə sənədində təqdim olunan sərişlə və sual növləri şagirdlərdə yalnız oxuyub-anlamanın ölçülməsinə yönəlir.

Tədris dili fənni üzrə sərişlələr

Tədris dili fənnində sərişlələr aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

Sərişlə	Təsviri
Faktoloji qavrama	<ul style="list-style-type: none"> • Mətnə açıq şəkildə ifadə olunmuş məlumatlarla bağlı sualların cavablandırılması • Mətnəki hadisə və faktların ardıcılığının müəyyən edilməsi • Kontekstdən çıxış edərək tanış olmayan sözlərin mənasının müəyyən edilməsi
Nəticə çıxarma	<ul style="list-style-type: none"> • Mətnə əks olunmuş məlumatlar arasında səbəb-nəticə əlaqəsinin müəyyənləşdirilməsi • Mətnəki məlumatlardan istifadə etməklə yeni məlumatın əldə edilməsi
Ümumiləşdirmə, şərh etmə və dəyərləndirmə	<ul style="list-style-type: none"> • Mətnin məzmunundan çıxış edərək mətnəki hadisə və faktların izah və ya təxmin edilməsi • Mətnəki verbal təsvirin qrafik təsvirlə müqayisəsi • Mətnə müəllif mövqeyinin faktlardan, təxəyyülün real hadisədən fərqləndirilməsi • Mətnə verilmiş fakt və fikirlərin ümumiləşdirilməsi

Filoloji təhlil	<ul style="list-style-type: none"> • Yazıçının mətndə istifadə etdiyi yazı üslubu və ifadə vasitələrinin dil qaydaları baxımından təhlil edilməsi • Mətnin tərkib hissələrinin və struktur elementlərinin (başlıq, yarımbaşlıq, haşiyə və s.) onun əsas məzmunu ilə əlaqələndirilməsi • Mətnin ideya və obrazlar sistemi baxımından təhlil edilməsi
------------------------	--

Mətnlərlə iş

Formatına görə mətnlər

Oxu prosesinin təməlini mətn təşkil edir. Bu baxımdan tədris dilinin öyrənilməsi zamanı mətnlərlə işə üstünlük verilir. Mətnlər formatına görə aşağıdakı kimi təsnif olunur:³

Davamlı mətnlər (VERBAL MƏTNLƏR)	Qeyri-davamlı mətnlər (VERBAL-QRAFİK MƏTNLƏR)	Qarışıq mətnlər
<ul style="list-style-type: none"> • Paraqraflardan ibarət mətnlər • Şagirdlərin gündəlik həyatda, həmçinin dərsliklərdə oxuduğu mətnlər • Rəvayət, hekayə, şeir, məktub və s. 	<ul style="list-style-type: none"> • cədvəllər • qrafiklər • sxemlər • diaqramlar • siyahı • kataloq 	<ul style="list-style-type: none"> • veb səhifələr; • saytların xəritələri; • bloqlar; • jurnallar və s.

Davamlı mətnlər (verbal mətnlər) qrafik və vizual baxımdan mətnin quruluşunun oxucuların başa düşməsinə imkan verən, mətnin hissələrinin paraqraflara bölünməsindən, abzasa ayrılmasından və mətnin başlıqlarından ibarətdir. Bu quruluş həmçinin mətnin sərhədlərini göstərən (məsələn, bölmənin bitdiyini göstərən) işarələri təmin edir. Məlumatın yerləşdiyi sahədə çox vaxt müxtəlif şrift ölçüləri, hərflərin kursiv və tünd şriftlə verilməsi, sətirlər arasında buraxılma və s. qeyd edilir. Format işarələrindən istifadə edilməsi effektiv oxunun vacib elementlərindən biridir.

Qeyri-davamlı mətnlər (verbal-qrafik mətnlər) məlumatı davamlı təşkil etmədən təqdim olunan hər hansı vizual sənəddir. Belə mətnlər özündə mühüm məlumatları ehtiva edir. Qeyri-

³ PISA 2018 Released Field Trial New Reading Items

davamlı mətnlər davamlı mətnlərdən fərqli olaraq paraqraf, abzas, mətn başlıqlarından ibarət strukturlardan istifadə etmədən məlumatları təşkil edir.

Qarışıq mətnlər əsasən verbal və verbal-qrafik elementləri birləşdirən mətnlərdən ibarətdir. Yaxşı qurulmuş qarışıq mətnlərdə komponentlər (məsələn, qrafika və ya cədvəl daxil olan ifadənin təsviri) əlaqəli və ardıcıl birləşərək qarşılıqlı şəkildə bir-birini izah edir.

Tipinə görə mətnlər

Mətnlər tipinə görə *bədii və qeyri-bədii* olmaqla iki yerə ayrılır. Onlar məqsəd, dil-üslub, məzmun baxımından fərqlidir. Belə ki, *bədii mətnlər* təxəyyül əsasında yazılırsa, *qeyri-bədii mətnlərin* əsasında fakt, izah və mühakimələr durur⁴.

Qeyri-bədii mətnlərdə əsas məqsəd oxucunu məlumatlandırmaq, hər hansı fikrə inandırmaq və ya təlimat verməkdir. Bu məqsədlərdən asılı olaraq, qeyri-bədii mətnlərin müxtəlif növləri var.

İnformativ mətn müəyyən varlıq və ya hadisə haqqında məlumat(lar) təqdim edən qeyri-bədii mətndir. Bu cür mətnlərdə məlumatlar xronoloji (zaman ardıcılığı ilə) və ya qeyri-xronoloji (altmövzular üzrə) ardıcılıqla verilə bilər.

İzahedici mətn hər hansı varlıq və ya hadisəni izah etmək məqsədi daşıyan qeyri-bədii mətndir. Məsələn, baramadan ipəyin alınma prosesi və ya daxiliyanma mühərrikinin işləmə prosesi.

Arqumentativ mətn oxucunu hər hansı fikrə inandırmaq məqsədi daşıyan və bu fikri arqumentlərlə əsaslandırmaq məqsədini daşıyan fikri əsaslandırmaq bacarığının formalaşdırılması baxımından arqumentativ mətnlər üzrə iş – onların təhlili və belə mətnləri yazmaq üçün araşdırmaların aparılması müasir təhsildə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Belə mətnlərin daha mürəkkəb növlərindən biri də müəyyən bir problemlə bağlı müxtəlif baxış bucaqlarının əks olunduğu polemik mətnlərdir. Belə mətnlər üzrə iş apararkən şagirdlər rəşional arqumentləri⁵ emosional arqumentlərdən⁶ fərqləndirməyi və problemlə bağlı düzgün nəticə çıxarmağı bacarmalıdırlar.

Təlimatverici-prosedural mətn hər hansı fəaliyyəti icra etmək üçün qayda və üsulları müəyyən edən yazılı göstərişdir. Fəaliyyət növündən asılı olaraq müxtəlif növləri olur: texniki

---

⁴ Azərbaycan Respublikasının ümumi təhsil müəssisələri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulum) (I-XI siniflər)

⁵ Fikri əsaslandırmaq üçün istifadə olunan təkzibolunmaz dəlillər: real faktlar, statistika, təbiət qanunları, eksperimentlərin nəticələri, rəşmi sənədlər, ilkin tarixi mənbələr.

⁶ qarşı tərəfi (auditoriyani) emosional (ekspressiv) səviyyədə inandırmaq üçün istifadə olunan əsaslandırma: atalar sözləri, məsəllər, aforizmlər, bədii əsərlərdən nümunələr, nüfuzlu alimlərin fikirləri (sitatlar), həyatdan nümunələr, KIV-ə istinad.

təlimat (hər hansı cihazdan istifadə qaydaları), resept (dərman və ya kulinariya), qaydalar toplusu (kodeks və əsasnamələr) və s.

Tədris dili fənni üzrə monitorinqdə istifadə olunacaq tapşırıqlarının strukturu

Tədris dili fənnində monitorinqdə istifadə olunacaq tapşırıqların strukturu aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

Qeyri-bədii mətn		Tapşırıq sayı	Cəmi tapşırıq sayı
		15	15
Məzmun xətləri	Oxu	12	15
	Dil qaydaları	3	
Səriştələr	Faktoloji qavrama	5	15
	Nəticəçıxarma	2	
	Ümumiləşdirmə, şərhətmə və dəyərləndirmə	5	
	Filoloji təhlil	3	
Tapşırıqların növü	Qapalı	15	15
Çətinlik səviyyəsi	Asan	3	15
	Orta	9	
	Çətin	3	

Bədii mətn		Tapşırıq sayı	Cəmi tapşırıq sayı
		15	15
Məzmun xətləri	Oxu	13	15
	Dil qaydaları	2	
Səriştələr	Faktoloji qavrama	5	15
	Nəticəçıxarma	3	

	Ümumiləşdirmə, şərhətmə və dəyərləndirmə	5	
	Filoloji təhlil	2	
Tapşırıqların növü	Qapalı	15	15
Çətinlik səviyyəsi	Asan	3	15
	Orta	9	
	Çətin	3	

IV siniflər üzrə mərkəzləşdirilmiş qaydada keçirilən monitorinqdə şagirdlərə biri bədii, digəri isə qeyri-bədii olmaqla 2 (iki) mətn təqdim olunur. Mərkəzləşdirilmiş qaydada keçirilən monitorinqdə şagirdlərə həm bədii, həm də qeyri-bədii mətnə dair ayrı-ayrılıqda 15 tapşırıq verilir. Ümumilikdə iki mətn üzrə 30 tapşırıq təqdim olunur.

IV siniflər üzrə mərkəzləşdirilmiş qaydada keçirilən monitorinqdə şagirdlərin oxuyub-anlama, dil qaydaları məzmun xətləri üzrə təlim nəticələrini, o cümlədən sadalanan məzmun xətləri üzrə təlim nəticələri çərçivəsində formalaşan səriştələri ölçmək məqsədi ilə mətnlər 300 sözdən çox olmamaq şərti ilə tərtib olunur.

Hökmdar və çayçı⁸

Keçmişdə bir kişi vardı. Bu kişi bazarda çayçı işləyir, birtəhər ailəsini dolandırır. Amma qazancından razı deyildi. Hər gün oturub fikirləşirdi ki, necə varlana bilər. Bir gün kişinin çayxanasına bir nəfər gəldi. Bu, məmləkətin hökmdarı idi. Libasını dəyişib ölkəni gəzməyə çıxmışdı ki, camaatın gün-güzəranını öz gözləri ilə görsün.

Hökmdar əyləşib çay sifariş verdi. Çayçı, həmişəki kimi, dərin fikrə getdiyindən onu eşitmədi. Hökmdar bir də çay istədi, amma gördü ki, yox, çayçı əməlli-başlı fikir dəryasına qərq olub. Yaxınlaşıb soruşdu:

– Çayçı qardaş, niyə belə dərdlisən, dəryada gəmin batıb?

Çayçı dedi:

– Kaş ki gədim olaydı, dəryada batsa da, dərd eləməzdim. Mənimsə heç qara qəpiyim də yoxdur.

– Axı sən dərdin nədir?

– Nə olacaq, var-dövlət. Səhərdən-axşamacan işləyirəm, o da özümün və uşaqlarımın yeməyinə ancaq çatır. Oturub fikirləşirəm, bəlkə, elə bir yol tapam ki, varlana bilim.

– Çayçı qardaş, buna görə qəm eləməyə dəyərmisən? Bəs eşitməmişən ki, atalar deyib: qismətdən artıq yemək olmaz?!

Beləcə, hökmdar çox dedi, çayçı az eşitdi, xeyri olmadı. Axırda hökmdar saraya qayıtdı, libasını geyib taxta çıxdı. Adamlarından birinə əmr etdi ki, bir siniyə hər gün 12 paxlava, hər paxlavanın da içinə bir qızıl pul qoysun, aparıb çayçıya versin. Şahın adamı «Baş üstə!» deyib getdi.

Elə ki axşam oldu, bazardan əl-ayaq çəkildi, çayçı da çayxanasını bağladı, evinə yola düşdü. Elə bazardan təzə aralanmışdı ki, şahın adamı onun qarşısını kəsdi. Paxlava dolu sinini çayçıya uzatdı:

– Al, bu, hökmdardan sənə ərməğandır.

Çayçı heç nə başa düşmədi, amma sinini aldı. Şahın adamı da başqa heç nə deməyib iti addımlarla uzaqlaşdı. Çayçı yoluna davam etdi. Gedə-gedə fikirləşirdi ki, nə vaxtdır evdə uşaqların dilinə ət dəymir. Paxlavanı satıb əvəzinə ət almaq fikrinə düşdü. Elə bu vaxt yoldan bir nəfər keçirdi, çayçını görüb soruşdu:

– Burada niyə dayanmısan, əlindəki nədir?

– Paxlavadır, istəyirəm onu satam, puluna ət alıb uşaqlarıma aparam.

Həmin adam paxlavanın qiymətini soruşdu, sonra pul çıxarıb verdi, paxlavanı alıb getdi. Çayçı da həmin pula ət alıb evinə gəldi.

Yolda paxlavanı alan adamın nəfsi dözmədi, paxlavalardan birini götürüb yeməyə başladı. Birdən ağzında nəsə cingildədi. Baxıb gördü ki, qızıl puldur. O biri paxlavaları da yoxladı, hamısından qızıl pul çıxdı.

Səhəri gün şahın adamı yenə çayçıya bir sini paxlava gətirdi. Çayçı bu dəfə də paxlavanı satmaq fikrinə düşdü. Paxlavanı alan adam yenə gəlib yolda durmuşdu ki, bəlkə, paxlavanı satana rast gələ. Bir də gördü, budur, çayçı gəlir, əlində də paxlava dolu sini. Çayçı ona yaxınlaşanda dedi:

⁷ Hər bir sual üzrə çəki balının izahı (açarı) sualın aşağısında təqdim olunur.

⁸ Azərbaycan dili sinifdən xaric oxu III sinif

– Paxlavalardan çox xoşuma gəldi. İstəyirəm onları mənə satasan.

Bu sözlər çayçının ürəyindən oldu. Dərhal kişidən pulu alıb, paxlavanı ona verdi. Bir ay beləcə davam etdi. Bir ayın tamamında hökmdar yenə libasını dəyişib çayçının yanına gəldi. Gördü çayçının geyim-kecimində heç bir dəyişiklik yoxdur, özü də həmişəki kimi fikirli oturub. Ondan paxlavalardan haqqında soruşdu. Çayçı dedi:

– Sən bunu haradan bilirsən?

Hökmdar dedi:

– Səs salma, onları mən göndərirdim. Mən bu ölkənin padşahıyam. Libasını dəyişib məmləkəti gəzməyə çıxmışam ki, camaatın gün-güzəranından hali olum. İndi mənə de görüm, paxlavalardan necə oldu?

Çayçı əhvalatı danışdı. Hökmdar işin nə yerdə olduğunu başa düşdü. Gülümsündü və dedi:

– Bağla çayxanayı, dalımca gəl.

Hər ikisi saraydan çölə çıxdı. Bir az getdikdən sonra dayandılar. Hökmdar yerdən bir daş götürdü, çayçıya verdi və dedi:

– Bilirsən ki, bu yerlər ölkənin ən bərəkətli torpaqlarıdır. Al bu daşı, gücün yetdiyi qədər uzağa at. Hara düşsə, durduğumuz yerdən ora qədər sənindir. Əkib becərərsən, yaxşı məhsulun olar, satıb yağ-bal içində yaşayarsan.

Bu sözlərdən çayçı uşaq kimi sevindi. Daşı götürüb uzağa atmaq istədi, amma ayağı sürüşdü, yıxıldı. Daş isə başına düşüb onun sifətini qana boyadı. Başladı zarıldamağa, ah-uf etməyə. Hökmdar dedi: – Gördünmü, sənə deyirdim ki, qismətdən artıq yemək olmaz. İndi get, işindən möhkəm yapış, unutma ki, ...

Qapalı sual nümunəsi

1. Çayçı niyə dərin fikrə qərq olmuşdu?

- Dəryada gəmiləri batmışdı.
- Hökmdar çay sifariş vermişdi.
- Varlana bilməyin yollarını fikirləşirdi.
- Özünün və uşaqlarının nə yeyəcəyini düşünürdü.

Sualın izahı:

Mətn növü	Bədii
Mətn formatı	Davamlı

Məzmun xətti	Oxu
Standart/Təlim nəticəsi	4-2.3.1. Mətdə fikirlərlə fakt və hadisələri əlaqələndirir.
Səriştə	Ümumiləşdirmə, şərhətmə və dəyərləndirmə
Sual növü	Qapalı
Sualın çətinlik dərəcəsi	Asan

Qiymətləndirmə balı:

Düzgün cavab C variantıdır və 1 balla qiymətləndirilir.

Qapalı sual nümunəsi

2. *Yolda paxlavanı alan adamın nəfsi dözmədi, paxlavalardan birini götürüb yeməyə başladı.*

Bu hərəkət onun çayçıdan hansı xüsusiyyəti ilə fərqləndiyini büruzə verdi?

- a) Həmin adam paxlavanı çox sevirdi.
- b) Həmin adamın uşağı yox idi.
- c) Həmin adam heç kimin dərdini çəkmirdi.
- d) Həmin adamın pulu çox idi.

Sualın izahı:

Mətn növü	Bədii
Mətn formatı	Davamlı
Məzmun xətti	Oxu
Standart/Təlim nəticəsi	4-2.3.2. Mətdəki obrazlara münasibət bildirir və fikirlərini mətnə istinad etməklə əsaslandırır.
Səriştə	Nəticəçixartma
Sual növü	Qapalı

Sualın çətinlik dərəcəsi	Çətin
---------------------------------	-------

Qiymətləndirmə balı:

Düzgün cavab A variantıdır və 1 balla qiymətləndirilir.

Qapalı sual nümunəsi

3. Hökmdar çayçıya “Əkib becərərsən, yaxşı məhsulun olar, satıb, yağ-bal içində yaşayarsan” deməklə nəyi nəzərdə tuturdu?

- a) Çayçının varlı həyat yaşaya biləcəyini
- b) Çayçının yağ satıb bal ala biləcəyini
- c) Çayçının yağ və bal alıb-satmaqla məşğul ola biləcəyini
- d) Çayçının maddi vəziyyətinin pisləşəcəyini

Sualın izahı:

Mətn növü	Bədii
Mətn formatı	Davamlı
Məzmun xətti	Oxu
Standart/Təlim nəticəsi	4-2.2.1. Mətnə açıq şəkildə ifadə olunmuş məlumatları mənimsədiyini nümayiş etdirir.
Səriştə	Faktoloji qavrama
Sual növü	Qapalı
Sualın çətinlik dərəcəsi	Orta

Qiymətləndirmə balı:

Düzgün cavab A variantıdır və 1 balla qiymətləndirilir.

Riyaziyyat fənninə ümumi baxış

Şəxsiyyətin və məntiqi təfəkkürün formalaşmasında, problem hələtmə, mühakimə və dərkətmə qabiliyyətlərinin yüksəlməsində riyaziyyat müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Riyaziyyatın öyrənilməsi ilə şagirdlərdə riyazi savadlılıq formalaşır. Riyazi savadlılıq şəxsin müxtəlif kontekslərdə (vəziyyətlərdə) riyaziyyatı istifadə və şərh etmə, riyazi model formalaşdırma bacarığıdır. Riyaziyyatı öyrənmək problem hələtmə, riyazi təfəkkür, riyazi əlaqələndirmə, ünsiyyətqurma və riyaziyyata dəyər vermə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Burada vəziyyətin təsviri, izahı, proqnozlaşdırılması üçün riyazi təfəkkür, riyazi konsepsiya, prosedur, fakt və vasitələrdən istifadə edilməsi nəzərdə tutulur və şagirdin öyrəndiyi riyazi biliklərin gündəlik həyatda istifadəsinə şərait yaradılır.

Riyaziyyat məntiqi təfəkkürün formalaşmasında, mühakimə və dərkətmə qabiliyyətlərinin yüksəlməsində müstəsna rol oynayır. Riyazi biliklər şagirdlərin məntiqi mühakimə yürüdə bilmək bacarıqlarını, intuisiyasını, fəza təsəvvürlərini inkişaf etdirir. Riyazi fəaliyyət zamanı induksiya və deduksiya, ümumiləşdirmə və konkretləşdirmə, analiz və sintez, təsnifetmə və sistemləşdirmə, mücərrədləşdirmə və analogiya yaratma kimi əqli mühakimə üsullarından istifadə olunur ki, bu da şagirdlərin məntiqi təfəkkürünün inkişafını sürətləndirməklə yanaşı, diqqətin, hafizənin və nitqin inkişafına kömək edir.

Riyazi savadlılığın mühüm cəhəti onun riyaziyyatı həyatın müxtəlif vəziyyətlərində və sahələrində istifadəsinin mümkünlüyüdür. Monitoring zamanı şagirdlərə müxtəlif istiqamətli situasiya mətnlər təqdim olunur. Bu zaman şagirdlər riyaziyyat fənninin müxtəlif mövzularında və bölmələrində əldə etdikləri biliklərini istifadə etməklə yanaşı, başqa tədris fənləri, o cümlədən məktəbdənkənar məlumat mənbələrindən də istifadə etməyi bacarmalıdırlar. Bu mətnlər onların gündəlik həyatı, hər hansı bir elm sahəsi, ətrafda baş verən hadisələr və ya müəyyən peşə sahəsi ilə bağlı ola bilər.

Riyaziyyat məntiqi təfəkkürümüzün və problem həll etmə qabiliyyətlərimizin formalaşmasında mühüm rol oynayan fundamental bir fəndir. Bu fənnin öyrənilməsi şagirdləri mürəkkəb problemləri təhlil etmək və onların həlli üçün problemlərə strukturlaşdırılmış və sistemli yanaşmaya sövq edir, tənqidi düşünmə bacarıqlarının inkişafına təkan verir. Riyaziyyatın praktiki tətbiqindən əlavə həyatın müxtəlif sahələrində düzgün qərar qəbul etmək üçün riyaziyyat məntiqi təfəkkürün inkişafında baza rolunu oynayır. Riyazi mülahizələrdə tələb olunan dəqiqlik həm

akademik, həm də real dünya ssenarilərində əsaslı seçimlər etmək və çətinlikləri həll etmək üçün vacib olan analitik bacarıqları inkişaf etdirməyə kömək edir. Riyaziyyat sadəcə bir fənn deyil, digər fənləri də dərk etmək və bilikləri inkişaf etdirmək üçün qapıları açan əsas vasitədir. Fizika, mühəndislik, iqtisadiyyat və kompüter elmləri kimi bir çox fənlər nəzəri çərçivələri və praktiki tətbiqləri üçün riyazi prinsiplərə əsaslanır. Riyaziyyatın öyrənilməsi ilə şagirdlər təkcə məntiqi strukturların özəlliyini dərinlən dərk etmir, həm də onların müxtəlif mövzularda qavramaq qabiliyyətini artıran düşüncə tərzini inkişaf etdirirlər. Təhsil kontekstində riyaziyyat müxtəlif fənləri birləşdirən körpü rolunu oynayır. Riyaziyyat fənnində uğurlu olmaq çox vaxt elm fənlərində, məlumatların təhlilində və hətta dillə əlaqəli mövzularda daha yaxşı nəticə göstərməyə səbəb olur. Riyazi tapşırıqları həll etməklə inkişaf etdirilən problem həll etmə bacarıqları riyaziyyatın həddlərini aşır və müxtəlif akademik və peşəkar sahələrdə problemlərə yanaşmamızı gücləndirən dəyərli bacarıq kimi kömək edir.

Riyaziyyat fənnində məzmun amili

Riyaziyyatı öyrənməklə şagirdlər özlərində güclü bacarıq və dərin anlayışlar inkişaf etdirməkdən faydalana bilirlər. İlk növbədə, riyaziyyatı öyrənmək problem həll etmə bacarıqlarını təkmilləşdirir və problemlər üzərində işləmək əzmkarlıq və mətanət kimi keyfiyyətləri formalaşdırır. Riyaziyyat gündəlik həyatda yaşadığı və qarşılaşdığı fəaliyyətləri idarə etmək üçün vacibdir. Bundan əlavə, mühəndislik, memarlıq, mühasibatlıq, bankçılıq, biznes, tibb, ekologiya və bu kimi bir çox karyera sahələri güclü riyazi təməl tələb edir. Riyaziyyat iqtisadiyyat və maliyyə, eləcə də texnoloji cəhətdən inkişaf etmiş və informasiyaya əsaslanan dünyamızın əsasını təşkil edən hesablama texnologiyası və proqram təminatının inkişafı üçün çox vacibdir.

IV siniflər üzrə mərkəzləşdirilmiş qaydada keçirilən monitorinqdə Riyaziyyat fənni üzrə məzmun şagirdlərin həyatı boyunca istifadə edəcəyi təməl riyazi bilikləri əhatə edir. Aşağıdakı cədvəldə monitorinqdə IV sinif şagirdlərinə təqdim olunan tapşırıqları əhatə edən məzmun xətləri və hər bir məzmun xətti üzrə ölçüləcək standartlar verilir:

Məzmun xətti	Standart
Ədədlər və əməllər	<p>4-1.1. 1 000 000 dairəsində ədədləri oxuyur, yazır, sıralayır, yuvarlaqlaşdırır.</p> <p>4-1.2. 1 000 000 dairəsində ədədlər üzərində hesab əməllərinin xassələrini və aralarındakı əlaqəni tətbiq edir, əməlləri yerinə yetirir.</p> <p>4-1.3. Kəsrləri müqayisə edir, toplayır və çıxır.</p> <p>4-1.4. Onluq kəsr (vergüldən sonra ən çoxu iki rəqəm) anlayışını izah edir, onluq kəsrləri müqayisə edir, toplayır, çıxır.</p>
Cəbr və funksiyalar	<p>4-2.1. Riyazi ifadələrdən istifadə edir.</p> <p>4-2.2. Ədədi ifadələrin müqayisəsini aparır və sadə tənlikləri həll edir.</p> <p>4-2.3. Sadə funksional asılılıqları riyazi ifadə edir.</p>
Həndəsə	<p>4-3.1. Nöqtə, düz xətt, şüa anlayışlarını başa düşür, bucaq və çevrəni izah edir, çəkir.</p> <p>4-3.2. Koordinat şəbəkəsi (birinci rüb) haqqında təsəvvürlərini nümayiş etdirir.</p> <p>4-3.3. Fiqurların çevrilməsini izah edir.</p> <p>4-3.4. Fəza fiqurlarını müstəvi fiqurlarla əlaqələndirir.</p>
Ölçmə	<p>4-4.1. Uzunluq, kütlə və tutum vahidləri arasında çevirmələr aparır.</p> <p>4-4.2. Perimetr və sahə hesablamalarında düsturları tətbiq edir.</p> <p>4-4.3. Fəza fiqurlarının həcmi anlayışını izah edir, kuboidin həcmi hesablayır.</p> <p>4-4.4. Zaman vahidləri arasında çevirmələr aparır, vaxt və müddəti hesablayır.</p>
Statistika və ehtimal	<p>4-5.1. Məlumatları toplayır, təsvir və təhlil edir.</p>

Qeyd: Riyaziyyat fənni üzrə məzmun xətlərinin təsviri əlavə 2-də verilir.

Riyazi səriştələr

Riyaziyyat fənnində tapşırıqlar əsas üç riyazi səriştə üzərində qurulub. Hər bir idrak sahəsi üzrə hazırlanan tapşırıqlar şagirdlərdən müvafiq riyazi səriştələri nümayiş etdirməyi tələb edir. Riyaziyyat fənnində səriştələr aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

Səriştə ⁹	Təsviri	Səriştənin tərkib hissələri	Təsviri
Bilik	<ul style="list-style-type: none"> Tapşırıqda verilən faktların, proseslərin düzgün mənimsənilməsi 	Xatırlama	<ul style="list-style-type: none"> Terminləri, izahları, rəqəmləri, ölçü vahidlərini, həndəsi fiqurları və digər riyazi məsələləri xatırlama
		Tanıma	<ul style="list-style-type: none"> Rəqəmləri, ifadələri, kəmiyyətləri, fiqurları və riyazi bərabərlikləri tanıma
		Sınıfləndirmə	<ul style="list-style-type: none"> Rəqəmləri, kəmiyyətləri və riyazi əməlləri sınıfləndirmə
		Hesablama	<ul style="list-style-type: none"> Cəbri məsələlərin hesablanması
		Qavrama	<ul style="list-style-type: none"> Qrafiklərdən, cədvəllərdən, mətnlərdən və digər mənbələrdən götürülən məlumatların qavranılması
		Ölçmə	<ul style="list-style-type: none"> Ölçmə alətlərindən və ölçü vahidlərindən istifadə edilməsi
Tətbiqetmə	<ul style="list-style-type: none"> Verilən məlumatlar üzrə sualların 	Müəyyənləşdirmə	<ul style="list-style-type: none"> Problemləri həll etmək üçün effektiv və münasib strategiyaların və alətlərin müəyyənləşdirilməsi

⁹ TIMSS 2019 qiymətləndirmə çərçivə sənədi

	cavablandırılması və məlumatların müqayisəsi	İfadətmə/ Modelləşdirmə	<ul style="list-style-type: none"> Məlumatların qrafik və cədvəllərlə ifadə edilməsi, məsələlərin modelləşdirilməsində bərabərlik və modelləşdirmə bərabərsizliklərin, həndəsi fiqurların və diaqramların qurulması, verilmiş riyazi məsələlərə ekvivalent olan ifadələrin təqdim olunması
		Tətbiqetmə	<ul style="list-style-type: none"> Problemlərin həlli üçün tanış riyazi anlayışlardan istifadə edərək strategiyaların tətbiq edilməsi
Əsaslandırma/ Təhliletmə	<ul style="list-style-type: none"> Mürəkkəb məzmunların analizi 	Analiz	<ul style="list-style-type: none"> Problemləri həll etmək üçün effektiv və münasib strategiyaların və alətlərin müyyənləşdirilməsi
		Sintez	<ul style="list-style-type: none"> Məlumatların qrafik və cədvəllərlə ifadə edilməsi, məsələlərin modelləşdirilməsində bərabərlik və bərabərsizliklərin modelləşdirilməsi, həndəsi fiqurların və diaqramların qurulması, verilmiş riyazi məsələlərə ekvivalent olan ifadələrin təqdim olunması
		Qiymətləndirmə	<ul style="list-style-type: none"> Problemlərin həlli üçün tanış riyazi anlayışlardan istifadə edərək strategiyaların tətbiq edilməsi
		Nəticəçıxarma	<ul style="list-style-type: none"> Verilmiş məlumata uyğun nəticə çıxarılması
		Ümumiləşdirmə	<ul style="list-style-type: none"> Riyazi əlaqələrin ümumi formada təsviri
		Təstiqləmə	<ul style="list-style-type: none"> Strategiyanın dəstəklənməsi üçün münasib arqumentlərin verilməsi

Riyaziyyat fənni üzrə monitoringdə istifadə olunacaq tapşırıqların strukturu

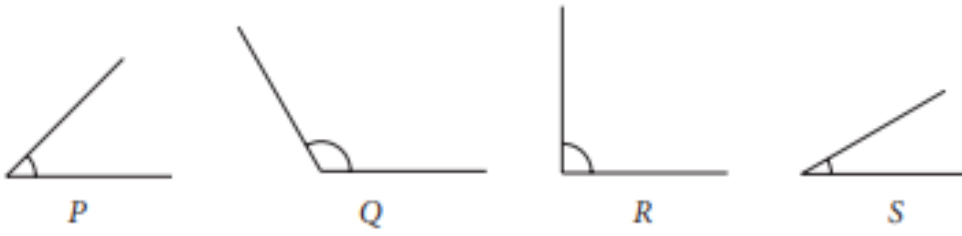
Riyaziyyat fənnində monitoringdə istifadə olunacaq tapşırıqların strukturu aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

Məzmun xətləri üzrə tapşırıq sayı		Səriştələr üzrə tapşırıq sayı		Tapşırıqların növü üzrə say	
Ədədlər və əməllər	8	Bilik	3	Qapalı	7
		Tətbiqetmə	4		
		Əsaslandırma/ Təhliletmə	1	Açıq	1
Cəbr və funksiyalar	5	Bilik	2	Qapalı	4
		Tətbiqetmə	2		
		Əsaslandırma/ Təhliletmə	1	Açıq	1
Həndəsə	6	Bilik	2	Qapalı	6
		Tətbiqetmə	3		
		Əsaslandırma/ Təhliletmə	1		
Ölçmə	6	Bilik	2	Qapalı	6
		Tətbiqetmə	3		
		Əsaslandırma/ Təhliletmə	1		
Statistika və ehtimal	5	Bilik	1	Qapalı	4
		Tətbiqetmə	3		
		Əsaslandırma/ Təhliletmə	1	Açıq	1

Çətinlik səviyyəsinə görə tapşırıqların strukturu aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

Məzmun xətləri üzrə tapşırıq sayı	Çətinlik səviyyəsinə görə tapşırıq sayı	Tapşırıqlara görə yekun bal
Ədədlər və əməllər	Asan	2
	Orta	4
	Çətin	2
Cəbr və funksiyalar	Asan	1
	Orta	3
	Çətin	1
Həndəsə	Asan	1
	Orta	4
	Çətin	1
Ölçmə	Asan	1
	Orta	4
	Çətin	1
Statistika və ehtimal	Asan	1
	Orta	3
	Çətin	1

Qapalı sual nümunəsi

Riyazi bucaqların kiçikdən böyüyə doğru sıralandığı variantı seçin.

- A. Q, P, R, S
- B. Q, R, P, S
- C. S, P, R, Q
- D. S, R, P, Q

Sualın izahı:

Məzmun xətti	Həndəsə
Standart/təlim nəticəsi	4-3.1.5. Dərəcəni bucağın ölçü vahidi kimi izah edir, dərəcə ölçüsünə görə bucağın növünü müəyyən edir.
Səriştə	Bilik
Sual növü	Qapalı
Sualın çətinlik dərəcəsi	Asan

Qiymətləndirmə balı

Düzgün cavab **C**-dir və **1 balla** qiymətləndirilir.

¹⁰ Hər bir sual üzrə çəki balının izahı (açarı) sualın aşağısında təqdim olunur.

¹¹ TIMSS 2011 4th grade mathematics concepts and mathematics items

Qapalı sual nümunəsi

Adilin 19 manat, Fatimənin isə 13 manat pulu var. Onlar pullarını bərabərləşdirmək istəyirlər.

Adilin pulu Fatimənin pulundan nə qədər çoxdur?

- A. 8 manat
- B. 6 manat
- C. 3 manat
- D. 5 manat

Sualın izahı:

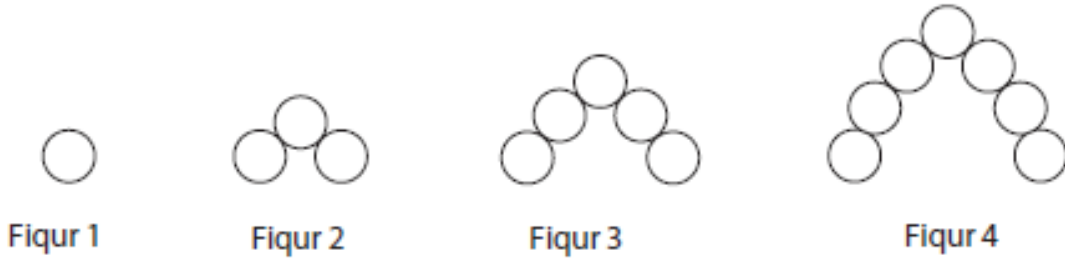
Məzmun xətti	Ədədlər və əməllər
Standart/təlim nəticəsi	2-4.5.3. Alış-veriş məsələlərində (100 dairəsində) pul hesablamalarından istifadə edir.
Səriştə	Bilik
Sual növü	Qapalı
Sualın çətinlik dərəcəsi	Asan

Qiymətləndirmə balı

Düzgün cavab B-dir və 1 balla qiymətləndirilir.

Açıq sual nümunəsi

Dörd fiqurun ardıcılığı aşağıda verilmişdir.

Əgər ardıcılıq bu qaydada davam etsə, 10-cu fiqurda neçə dairə olar? (Fiquru çəkməyin.)

Cavab: _____

Sualın izahı:

Məzmun xətti	Cəbr və funksiyalar
Standart/təlim nəticəsi	4-2.3.2. Kəmiyyətlər arasındakı asılılıqları hərflərin köməyi ilə düstur şəklində ifadə edir.
Səriştə	Əsaslandırma/təhliletmə
Sual növü	Açıq
Sualın çətinlik dərəcəsi	Çətin

Qiymətləndirmə balı

Sual 0 və 1 balla qiymətləndirilir.

Əgər şagird cavabında 19 qeyd edibsə, cavab 1 balla qiymətləndirilir.

Əgər üzərindən xətt çəkilmiş, silinmiş, əlavə işarələr qeyd olunarsa, 0 balla qiymətləndirilir.

Açıq sual nümunəsi

Tərkibi	
Ərzaqlar	Miqdarı
Yumurta	4 ədəd
Un	8 stəkan
Süd	Yarım stəkan

Yuxarıda verilən ərzaqlar 6 nəfər üçün nəzərdə tutulub. Azər isə ancaq 3 nəfər üçün peçenyə hazırlamaq istəyir.

Azərə 3 nəfərə peçenyə hazırlaması üçün bu tərkiblə lazım olan ərzaqların sayını qeyd edin və aşağıdakı cədvəli tamamlayın. Yumurtaların sayı cədvəldə verilib.

Tərkibi	
Ərzaqlar	Miqdarı
Yumurta	2 ədəd
Un	_____ stəkan
Süd	_____ stəkan

Sualın izahı:

Məzmun xətti	Ədədlər və əməllər
Standart/təlim nəticəsi	1-2.2.1. Sadə qanunauyğunluqlar haqqında mühakimə yürüdür. 4-2.3.2. Kəmiyyətlər arasındakı asılılıqları hərflərin köməyi ilə düstur şəklində ifadə edir.
Səriştə	Tətbiqetmə
Sual növü	Açıq
Sualın çətinlik dərəcəsi	Çətin

Qiymətləndirmə balı

Sual 0 və 1 balla qiymətləndirilir. Əgər şagird cavabında

- 4 stəkan un və ya $\frac{1}{4}$ stəkan süd qeyd edibsə;
- Unun miqdarı doğru, südün miqdarı yanlış qeyd edilibsə;
- Ununun miqdarı doğru, südün miqdarı barədə məlumat yoxdursa;
- Südün miqdarı doğru, unun miqdarı yanlış və ya qeyd edilməyibsə, cavab 1 balla qiymətləndirilir.

Yuxarıda qeyd olunanlardan fərqli verilən istənilən cavab 0 balla qiymətləndirilir.